

Олена Дуць-Файфер
Ягайлоньскій Університет/ Uniwersytet Jagielloński

Станути і стати ся зас

Ревіталізаційны процеси серед Лемків по 1989 р.

Streszczenie

Artykuł jest próbą oceny charakteru i efektów przemian w życiu społeczno-kulturowym Łemków, jakie zaszły po 1989 r. Wskazane zostały trzy graniczne daty, znaczące dla tych przemian, powiązane z przemianami politycznymi w Polsce i kształtującą się w niej polityką etniczną. Charakterystyka i ocena przemian zawarta została w trzech tematycznych częściach, poświęconych organizacjom i tożsamości; językowi, literaturze i kulturze; nauce i edukacji. W każdej z tych części wykazano różnokierunkowość przemian, antynomie i ambiwalencje, jakie pojawiają się w ich ocenie, ściśle powiązanie z niekonsekwencjami w polityce etnicznej Polski i globalnymi zjawiskami kulturowymi współczesności. Obok wskazywania negatywnych konsekwencji tych czynników, zwrócono uwagę też na znaczące osiągnięcia dokonane w ostatnim trzydziestoleciu we wszystkich dziedzinach kulturowego i społecznego funkcjonowania łemkowskiej mniejszości etnicznej. Najistotniejszym jednak efektem przemian jest uformowanie się profesjonalnie przygotowanej elity łemkowskiej, która jest w pełni świadoma stanu zagrożenia rodzimej kultury i tożsamości oraz dąży do wypracowania oraz skutecznego wdrażania strategii rewitalizacyjnych. Otwarcie perspektywy poznawczej jest bazą do samoreflektowania własnego upozycjonowania etnicznego.

Słowa kluczowe: Łemkowie, polityka etniczna, organizacje łemkowskie, język łemkowski, literatura łemkowska, kultura łemkowska, edukacja łemkowska, filologia łemkowska, rewitalizacja

Abstract

To Rise and Become Again: Revitalization Processes among Lemkos after 1989

The paper aims to assess the nature and effects of the changes in socio-cultural life of Lemkos after 1989. It suggests three critical dates relevant to these changes, which are related to political transformations in Poland and the emerging ethnic policy in the country. The characteristics and assessment of the changes are presented in three parts, which discuss organizations and identity; language, literature, and culture; research and education. Each part substantiates multidirectional quality of the changes, various antinomies and ambivalences in their assessment, and their close relationship with inconsistencies in Polish ethnic policy as well as with global cultural phenomena of the contemporary world. Apart from denoting negative consequences of these factors attention is also brought to notable achievements made in the last thirty years in all areas of cultural and social functioning of the Lemko ethnic minority. However the most important development is the fact there has arisen a Lemko elite of professionals who are fully aware of the endangered status of their ethnic culture and identity and strive to devise and successfully implement revitalization strategies. Opening a cognitive perspective sets the stage for self-reflection about one's own ethnic positioning.

Keywords: Lemkos, ethnic policies, Lemko organizations, the Lemko language, Lemko literature, Lemko culture, Lemko education, Lemko philology, revitalization

Хоц рік 1989 приниманий єст в загальным огляді політичних перемін в серединово-східній Європі за граничний, визначаючий падіння комунізму, то з лемківской перспектывы єст він лем єдном з трьох основных дат, знакуючых сутьовы переміны в найновійшій історії Лемків. За першу, яка початкувала маніфестуваня ся незалежного од УСКТ-івского¹ «покровительства» лемківского «я», примат ся рік 1983, коли то розгоріла І Лемківска Ватра – отворена сценічна маніфестация лемківского слова і лемківской достоменности, скликуюча в Горы своїх люди. Друга

¹ Українське Суспільно-Культурне Товариство.

дата – 1989 рік – то, одночасно з зареєструваньом Стоваришыня Лемків, початок формальної інституціоналізації лемківського соспільного жытя (Michna 2013). Вкінці третя, ци не найважнійша дата, то 2005 рік, коли в прийнятій *Уставі з дня 6 січня 2005 р. о національных і етнічных меншынах а тіж о регіональным языку* Лемкы остали формальні узнаны за етнічну меншыну (Ustawa 2005).

Знакуваны тьма датами події мали основне значыня для станя ся Лемків публичні видимыма як незалежна етнічна спільнота, паралельна до інчых меншыновых спільнот в Польщы, в тым до української меншыны, в яку за комуністычных часів влучены остали Лемкы проти іх воли. Треба зазначыти, же граничны події мали велике влияня на процес так внутрішнього (нашмарена достоменніст забрала бо віру во власны можности), як і зовнішнього, усвідамляня самобытности і полноцінності лемківської культуры і достоменности. Ефекты найпростійше мож вказати на основі статыстычных даных. Два проведены по 1989 р. повселюдны списы населіня, в 2002 і в 2011 р., выказали, же чысло осіб декляруючых лемківску національніст побільшыло ся з 5 863 до 10 500 (Wyniki 2002, Gudaszewski 2015, 31). Наявні мож вказати гев повязаня ци взаїмну детермінацію фактору зовнішнього – політычного з фактором внутрішнім – жывотністю і незалежністю лемківської спільноты.

Хочу вказати в парох обшырях соспільно-культурного жытя, будурых ядровыма полями формуваня і выражаня лемківської достоменности, переміны, якы довершыли ся в них по часі формального неістнуваня. Вкажу предо вшыткым еволюцію, яка проходить в поконуваню утырвалених през пару декад стереотыпів о українськості Лемків; реляції з польськым центром; локуваня ся перемін в глобальных культуровых процесях, тыповых для сучасного світа.

1. Соспільно-культурна активність, етнічний статус

Хронологічні треба зачати од Лемківських Ватр, хоц іщы барже вірні фактам, од Ансамблю Пісні і Танця «Лемковина», котрый формальні патрунувал Лемківськым Ватрам, а од початку, тзн. од 1969 был неформальном лемківськом інституційом. Они то стояли при внутрішніх джерелах лемківського одроджыня, хоц в однесіню до «Лемковины» треба бы речы – при недозволію на зневоліня. Так адже, 1989 рік і політычны переміны,

якы товды наступили, застали Лемків приготовлєныма до незалежного фунгуваня в соспільній і культурній сфері. Был він лем знятєм той бареры, якій Лемкы николи докінце ся не піддали. Быти може, з огляду на факт, же польскій нарід, серед якого жыли і формували віками свою культуру і достоменніст Лемкы, николи не піддал ся гноблячым режімам, а може протю, же серед вшыткых Русинів, Лемкы підданы были найбарже трагічній дискримінації² – а то творит основу бунту і непокоры – лемківску спільноту мож окрислити як найбарже незалежну спосеред вшыткых Русинів.

Іщы пред 4 червцьом 1989 р., коли то, як ся найчастійше принимат, скінчыл ся комунізм в Польщы (Kiedy 2013), Лемкы покликали свою першу організацію – Стоваришыня Лемків. Заложытельске зобраня мало місце 5.03.1989 р., а зареєструвана тота перша повоєнна лемківска і загальні русиньска організація была 7 квітня 1989 р. в Лігници (Косовскій 2019). Як єм спомла горі, так скорє покликаня організації, свідчыло о тым, же была она в мріях Лемків давно ношена, чоґо доводят парократны пробы (консеквентні одмітуваны през офіційны чынникы) зареєструваня лемківской організації уж в комуністычных часах (Документы 2013). Запрошыня през організаторів на заложытельске зобраня шырокого кругу лемківскых діячи (тіж тых, якы были звязаны з УСКТ) вказує, же цілю было покликаня єдної, спільной вшыткым Лемкам організації. Єднак статутовы цілі Стоваришыня, м.ін.:

1. Integracja ludności łemkowskiej bez względu na poglądy i przekonania religijne;
2. Ratowanie, pielęgnowanie, rozwój i upowszechnianie kultury duchowej i materialnej Łemków;
3. Nauczanie języka łemkowskiego;
4. Popularyzacja historii łemkowyny a także wiedzy o życiu i działalności Łemków poza granicami Polski (Statut SL);

не для вшыткых, як ся неодоґла вказало, были акцептувальны. Окрислінь «лемківскій язык», «історія Лемковины» і інчых, якы комунікували лемківску самотытніст, не могли прийняти тоты, для яких неужывне

² Мам на думці не лем культурову екстермінацію через тотальны выселіня Лемків в роках 1945-1947, але тіж скорійшы події такы як лаґер в Талерґофі ци переслідуваня років 1918-1921.

было фунгуваня Лемків без підкрисляня іх підрядности в однесію до українського народу. Прото о нецілый рік, 30 марця 1990 р. прихыльниuky української достоменности Лемків зареєстрували другу організацію, Об'єднання лемків. В назві мала она одкликания до лемківскости, але в статуті явні зазначала українську обшыр ей локуваня, медже інчыма вказуючы, же: «Zjednoczenie używa pieczęci z napisem w języku polskim i ukraińskim», або визначаючы еден зо способів довершаня статутових цілі: «Inspirowanie nauki języka ukraińskiego w szkołach, gdzie zamieszkuje ludność łemkowska» (Статут ОЛ 2017). Об'єднання лемків ест членом асоциюваным Об'єднання українців у Польщі, як тіж членом *Світової Федерації Українських Лемківських Об'єднань*.

Здає ся, же опінія, што не было бы Об'єднання лемків, як бы не было Стоваришыня Лемків, не ест безосновна. Поедны діяче з Лемковины, які свою достоменніст окрисляют тіж як українську (в Списі з 2011 р. выказано таких осіб 287³) (Gudaszewski 2015, 127) діяли бы в рамках Об'єднання українців у Польщі, не творячы окремой організації. Од початку покликания ОЛ явне ест його стремління до перениманя культурових осягнінь Лемків або протидіяня ім. Першом значучом інституційом, яку переняло Об'єднання, была Лемківска Ватра, котра цілком поміняла свої ідеовы полюсы. З маніфестации лемківской незалежной достоменности переформувала ся она в сценічну маніфестацию українскости на Лемковині. Діє ся она поза вольом Лемків, аж і тых, які берут учас в тій масовій події, маючы на цілі головні стрічы зо знаємыма, які громадят ся на Ватрі. Єднак в загальній пропаганді, шыреній през мас-медіі, творит она репрезентацию лемківскости в цілком сфальшуваній перспективі. Другом таком сутьовом для Лемків символічном акційом перениманя лемківского культурового засобу і обліканя го в українську ідеологію, была проба завлащаня будинку і ділянки Руской Бурсы в Горлицях, яка ест символом русиньской, опозиційной до української, достоменности. Маєток Руской Бурсы придбали лемківскы еліты на початку ХХ столітя з цілю помочы в едукації лемківской молодежи. По выселіню Лемків переняла го на власніст польска держава. Його одзысканя стало ся цілю лемківських організацій, які згідні признали, же право на спадкобрана ма Стоваришыня «Руска Бурса» в Горлицях, основане/ реактыуване

³ Подля того спису тіж 801 Українців задеклярувало як другу лемківську народовіст. Згідно з принципами рахуваня меншын в Польщі, тоты особы сут зарахуваны до української меншыны (Gudaszewski 2015, 128).

в 1991 р. на тым самым статуті, што Товариство «Руска Бурса» створене в 1908 р. На перешкоді до одданя державом того маютку Лемкам стояли вперты стараня Об'єднання лемків, жебы го переняти (хоц в статуті Бурсы явні было зазначене, же маюток ма приналежати русиньскій, я не українській організації). Прото одзысканя маютку през «Руску Бурсу» можливе было аж по 19 роках старань (Дуць-Файфер 2008, Документы 2005, Документы 2006, Документы 2007, Документы 2008, Документы 2009). Третій врешті примір завлащыньювых діянь Об'єднання лемків то справа лемківской репрезентації во Спільній Комісії Уряду і Національных і Етнічных Меншын, яка покликана остала згідно з *Уставом з дня 6 січня 2005 р. о національных і етнічных меншынах а тіж о регіональным языку* (Устава 2005). Протягом 14 років обрадуваня парох каденций Сойму РП над том уставом Об'єднання лемків, як і Об'єднання українців у Польщі остро выступували проти узнаню Лемків за окрему етнічну меншыну. Коли еднак, завдякы стараням головні Стоваришыня Лемків, лемківска меншына зыскала незалежный етнічний статус, Об'єднання лемків узнало ся за незаперечного ей репрезентанта. Проти протестам лемківских організацій польскы державны власти узнали Об'єднання за репрезентанта Лемків, што ест симптоматычным приміром неконсеквенці державной політыкы в однесію до Лемків (Документы 2010).

Еднак в описаным процесі видіти мож якісу еволюцію, котра добрі характеризує перемины, довершаючы ся по 1989 р. Коли бо при початку перемін была велика непевніст а еодночасно детермінація в домаганю ся незалежного етнічного статусу для Лемків, то з часом, головні по затверджыню *Уставы о національных і етнічных меншынах*, коли статут остал правні признаний, росне свідоміст безправного завлащаня през українську меншыну лемківского культурового простору. З пропагандовых предо вшыткым причын, державны власти і домінуюче польске соспільство фурт ділило/ ділит Лемків на Лемків-Лемків і Лемків-Українців. Натоміст результаты спису з 2011 р. явні вказали, же ест то штучна уява, о чым Лемкы добрі знали, але інакше ім прібувано вмовити. Прото од што найменше 2005 р. лемківскы діяче домагают ся од офіційных чынників польской державы імплементацийной послідовности в однесію до записів в *Уставі о національных і етнічных меншынах*, дефініючых етнічну меншыну, какой статут ма лемківска спільнота (Duć-Fajfer 2015).

Ситуация Лемків в просторі інституцій, організацій, структур соспільного жытя ест адже динамічна і нееднонапрямова. Окрем двох выміненых і вказаных в ідеовых взаімореляциях організацій, по року 1989 зареєструвано гідні інчых товариств, ансамбли, груп, фундацій.

Споминане Стоваришыня «Руска Бурса» в Горлицях, зареєструване (а в свідомости ей членів реактуване) в 1991 р. ест актуальні найбарже динамічні ся розвиваючом і маючом штотраз більше значыня організації. Діе ся так в мой опініі прото, же не ест то масова організація, лем, подібні як пред выселіньом, стоваришыня скупляюче свідому лемківску інтелігенцію наставлену на працу серед молодежи. Найбільше влияния зыскала Бурса по 2011 р., коли урухомлено при ній Радію Руской Бурсы ЛЕМ.фм, яке 24 години на добу трансмітуе лемківскоязывны авдиціі і веде свій інтернетовый інформаційный портал. Руска Бурса ест наставлена на загальнорусиньску спілпрацу і міцно протиставит ся українізації Лемків.

Окрем організацій ідейных, цілістно наставленых на плеканя і сохраняня лемківской культуры і достоменности, таких як Стоваришыня Лемків або Стоваришыня «Руска Бурса», в лемківськом середовиску діют зареєструваны як організації ансамблі пісні і танця. Найбарже тепер зным ест Лемківскій Ансамбль Пісні і Танця «Кычера», організуючий медженародны фестівалі, выступуючий на вшыткых праві континентах, скупляючий лемківску молодеж зо Заходу. «Кычера» веде тіж шыршу діяльніст культуральну, едукатійну, выдавничу. На основі ансамблів – найперше «Хвилина», а пак «Lemko Tower» – створене остало Стоваришыня Любителів Лемківской Культуры в Лугах. Од 2004 р. веде оно Осередок Лемківской Культуры і Штукы «Lemko-Tower», веде выдавничу діяльніст, довершат ріжны проекты наставлены на молодеж, організуе Лемківску Ватру в Лугах. Фолковый ансамбль «Серенча» тіж остал зареєструваний як Стоваришыня Промоціі Лемківской Творчости «Серенча».

Як зареєструваны організації діют тіж днес лемківскы музеі-скансены. Предо вшыткым найстаршый, основанный іщы в 1968 р. Музей в Зындранові, од 1995 р. діючий як Товариство для Розвитку Музею Лемківской Культуры в Зындранові. Окрем музейной активности занимаєт ся оно тіж організуваньом періодычных подій, выдавничом і популяризаторском діяльністю. Сохраняньом і популяризуваньом народной культуры Лемків занимаєт ся тіж Лемківска Едукатійна Загорода

в Гладышові. В основаным пред парома роками, штотраз богатшым в обекты скансені, веде она шыроку едукаційну діяльніст запознаючу з давныма роботами, традициями і звыкамі на лемківскым селі.

Важну ролю в перемінах лемківского культурного жытя мала Фондация Спомагання Лемківской Меншыны «Рутеніка», зарееструвана в 2001 р. в Варшаві і з великым розмахом прібуюча активізувати Лемків до вертання на рідны землі. Занимала ся она тіж барз активні справами едукації і шкільництва, компетентні спілпрацюючы з Міністерством Народовой Едукації, вводячы во вчыня лемківского языка професіоналізм і достосуваня до загальных едукаційных вымогів. Од 2008 р. Фондация выгасила свою діяльніст.

З початком ХХІ столітя лемківска молодеж, головні в краківскым академіцкым середовіску, рішыла формальні зарееструвати свою діяльніст, найперше діючы як Молодіжна Лемківска Організация «Яр», а в 2007 р. рееструючы Товаришыня Лемківской Молодежы «Чуга». Найбарже значучым ей осягніньом было доведіня до успішного кінця справы двоязычных таблиц з назвами лемківских місцевости. Завдякы «Чузі» в девятых селах на Лемковині такы таблиці сут поставлены. «Чуга» спілпрацує з молодіжnymi русиньскыма організаціями в Форум Русиньской Молодежы і з меншыновыма організаціями в Польщы.

Што правда, не організаціям, але важном для лемківской достоенности, культуры і языка інституціям была лемківска філологія (російска філологія з русиньско-лемківскым языком), яка в роках 2001-2017 фунгувала на Педагогічным Університеті в Кракові. Ёй функция была надзвычай важна в сфері едукації, науки, а тіж соспільного престижу – вчыня лемківского языка і культуры на університетскым рівні. Причынила ся она до професіоналізації вшыткых праві сфер соспільного і культурного жытя Лемків.

Треба тіж речы о так важній і міцній інституції, яком ест Церков, котра в лемківскым середовіску не ограничат ся до діяня лем в релігійній сфері. В ефекті того заангажуваня Православна Церков покликкала на Лемковині три соспільны організації, які діют в сфері культуры, едукації, ведут выдавничу і артистычну діяльніст. Сут то Єпархіяльний Осередок Православной Культуры «Ельпіс», діючий од 2003 р. при парохії в Горлицях; Клюб Патріотів Лемковины, основаный в 2003 р. в Горлицях і Товариство Розпростороняня Традицій і Культуры Лемків, діюче при православній парохії в Креници.

Мож бы вымінити і більше зареєструваных товариств, ансамблів, груп любителів локальної культури, як хоц бы Стоваришыня «Pogranicza» або Стоваришыня «Терка», бо легкіст, з яком по 1989 р. мож зареєструвати окрему організацію, спричинят штораз більше іх чысло. Выміняня іх не ма еднэк уж буд-якого значыня для темы той статі. Радше вартат посмотри цілістні на явиско інституціоналізації соспільно-культурного жытя Лемків як знак важных перемін. Славомір Лодзіньскі, характеризуючы переміны в жытю народных меншын в Польщы по 1989 р. (Łodziński 1998) зазначат, же найважнійшом зміном был факт, што меншыны стали ся видимы публичні. Для Лемків была то гідні більша зміна як для інчых, маючых свої соспільно-культурны товариства і за комуністычных часів меншын. Организация з этнонімом «лемківскій» в назві могла явити ся аж по 1989 р. Друга, сутьова зміна, яку підкрислят Лодзіньскі, то перехід меншыновых справ спід надзору Міністерства Внутрішніх Справ під меценат Міністерства Культуры. Значыт од постеріганя іх як соспільного проблему до приниманя іх як культуровой вартости. Тота переміна не тырвала еднэк долго. Дост скоро меншыны вернули зас під надзір Міністерства Внутрішніх Справ. Еднэк для Лемків всяка опіка ци підпора зо страны державы то важна і хосенна зміна. Ма она еднэк і негатывны стороны, якы тіж хочу вказати.

Предо вшыткым держава, згідно з демократычнымы принципами, вводячы *Уставу з дня 6 січня 2005 р. о національных і етнічных меншынах а тіж о регіональным языку* взяла на ся обовязок окрислений в артикулі 18:

18 Арт.

1. Органы публичной влады мают обовязок піднимати одповідні середкы в цілі попераня діяльности, яка стремит гу охороні, утриманю і розвитку культуровой достоменности меншыны (Устава 2005).

Треба підкрислити, же тоты середкы сут менше як мінімальны і зводят ся головні до фінансуваня выбранных проектів зголошаных през меншыны до шторічного конкурсу, розсмотрюваного през міністерияльных урядників. Генерує то окрем фактычной помочы, ріжного рода нехосенны для меншын явиска (Duć-Fajfer 2015). Вкажу пару основных негатывных ефектів державной політыкы в однесію до меншын в Польщы, сильно влияючых на сучасну ситуацію Лемків:

- в кваліфікуваню і оцінюваню внесків лемківських організацій о фінансування представлених ними проектів не єст браный до увагы іх стисло мериторичный, оціняный през експертів звязок з охороном, утриманьом і розвительом культуровой достоменности лемківской етнічной меншыны;
- серед лемківських проектів фінансуваны сут тіж такы, котры проти-діют лемківській етнічній достоменности, підтримуючы розвиваня ся української достоменности серед Лемків;
- внескы не сут оціняны подля культуровой і языковой якости, лем подля формальных і кількістных параметрів, прото часто не служат розвитку лемківского языка і корінной, вынікаючой з лемківской/ русиньской традиції культуры; допущаючы і промуючы нп. публикаци в довільно выдуманым «лемківским» языку, гамуют дотримуваня стандардів лемківского языка і культуры;
- урядникы смотрят на проекты очами домінуючой культуры і ей уявом о народных культурах, прото промуваны сут «кольоровы», атракційны, розрывковы, масовы проекты, якы невелиь спільного мают з етнічном достоменністю, а сут мішанком модерного кічу і фолклоризму;
- шторічны конкурсы на фінансуваня выбранных проектів гамуют барже амбітну, процесуальні розвивану през вельо років, динамічні, шыроко і автономічні запланувану етнічну активність;
- приділяня фінансової (і лем такой) помочы організаціям без мериторичной оціны однесія проекту до етнічной лемківской достоменности спрочынят возниканя організацій, якы вводят до назвы окрисліня лемківській/ -а/ -є, не беручы на ся буд-якой облігації доверашаня лемківських етнічных цілів; тоты організації конкуруют лем о фінансы, фактычні деструкційні діючы на лемківску етнічність підважаньом авторитетів, вартости, принципів;
- в державных діянях для попереаня сохрания і розвитку лемківской етнічной достоменности неє послідовности, комплексового пізріня, передуманой позитивной стратегії;

Коли вказали сме вельо позитивных змін, якы діют ся в звязку з демократизациейом Польской Державы, важне было тіж зазначыня і тых нехосенных, якы спрочыняют негатывны соспільны і культуровы явиска. Неприпадкове єст цофніня меншын до департаменту, котрый по своїй сути занимає ся надзором, а не меценатом. Окрем того,

в Польщы наступил регрес демокрації і нарастаня націоналістичных і ксенофобічных постав. Од якісого часу мож достеречы явне попераня (часом і інспіруваня) процесу заміняня активных, компетентных репрезентантів меншын во Спільній Комісії Уряду і Національных і Етнічных Меншын барже пасивныма, котры не борют ся о меншыновы права, лем берут участ в рутиновых діянях комісії. Так ся тіж стало в припадку репрезентантів лемківской етнічної меншыны. Адже, інституціоналізація соспільного жытя Лемків, як великій поступ в однесію до комуністичного іх «небытя», ма тіж свої слабы страны, залежны од актуальной політыкы державы і натисканя інчых домінуючых сил.

2. Язык, література, культура

Як відомо, тоты три поля ґенеруваня культуровых текстів, сут основны для выражаня етнічної достоменности. Коли бо достоменніст єдилиці єст свідомі, рефлексийні твореном концепцийом самого себе, то свідоміст спільноты выражат ся в ей культуровых текстах (Kłoskowska 1996, 100). Підкрислят ся гев ролю літературы/ писменництва, яка і в лемківским припадку при початку перемін была важным фактором тоты переміны выражаючым. Єдночасно бо з розгоріньом I Лемківской Ватры в 1983 р. вышла друком перша незалежна од УСКТ-івской цензуры і «меценату» збірка верши Петра Мурянки *Suchy badyl* (Murianka 1983), а неодога пак Володислава Грабана (Graban 1984), Стефанії Трохановской (Trochanowska 1984), Павла Стефанівского (Stefanowski 1985) і Олены Дуць (Duć 1985). Выдавцьом была Сандецка Офіцина Выдавнича, а выміненны поеты остали зарахуваны до єдного літературного покоління, бо іх творчіст выражала вельо спільного і была симптоматычным знаком перемін в лемківским соспільным жытю (Siatkowski 1994). Тота нова літературна якість, яку уґрунтували і дальшы збірки тых пятерых поетів, окрислена остала як напрям лемківской автопрезентації (Дуць-Файфер 2002). Основне новум, яке рішат о переломным значыню творів з того напряму, то отворіня на зовнішнього чытателя, выхід з оборонной ізоляції і зміряня ся зо світом, котрый скривдил і вымазал з памяти. На тот світ задіяно в ліричний, сильно емоційный спосіб не лем минулым (выідеалізуваным) і теперішнім (полным болю і бунту), але тіж будучым (полным надії) часом. Скорійша, повыселенча лемківска література не мала

будучого часу. Она затримала ся на порогу болю і туги за втраченим (Дуць-Файфер 2002). Нове, котре надышло, дозволило маніфестаційні виразити магічні діючу певніст: «Была і є/ Лемковина/ был пра-пра/ ест няньо і я/ і буде наш край/ все живий/ справ наших/ тяг дальший/ быти мусит» (Стефанівській 1995, 13). То был початок, якій пак принюс новы, што раз барже дозрілы в етнічній самосвідомости творы, конструуючы цілым своїм послідовным шором реінвенційный міф⁴, абсолютні конечный для тырваня і одроджыня переміщеной і розсіяной спільноты (Duć-Fajfer 2016a, Дуць-Файфер 2017). Завдякы тому літературні творенному міфови Лемковина до днес ест фурт символічном цілістю, ношеном в уяві і емоциях, незалежні од реального розбитя і розсіяня.

При початках літературной реінвенції стояла тіж, што очевидне, реінвенция-ревіталізація лемківского слова. Повязаня літературы з языком ест найбарже усвідамляным в свой непосредности дуальным модельом культуры (Duć-Fajfer 2012). О влияню лемківской літературы на стан і розвитку лемківского языка писала ем уж де інде (Duć-Fajfer 2016b). Гев дост повісти, же малы двязычны збірки в осемдесятих роках ХХ столітя служыли неедному до вчыня ся правопису. Лемківске писане слово заістніло без цензуруючого усуваня «ы», без вводжыня «і», без лексикальных корект, ідеовых надзорів. Заістніло в двох ріжных языках⁵, а не в говірці на страницці з пастушком і овечками⁶.

З лемківским бесідуваным словом під конец комунізму не было аж так планно. Сохранило ся оно в родинах, хоц по тихы і часто лем за запертыма дверми, было хоснуване в меджепоколіньовым переказі. Злі было зо словом писаным. Без школы тото слово ся не розвиват. А ед-нак плекана в «Лемковині», розбуджена Ватрами і поетыцкым словом свідоміст ждала на писаны по лемківскы тексты. Першыи повоенный періодык «Голос Ватры» (1984-1989) розходил ся медже народом і был чытаний (шак вшыткы знали буквы зо школы, а язык з хыжы). З 1989

⁴ Ест то понятя часто хоснуване в постколоніальным дискурсі, де підкрислят ся стисле повязаня дислокації, переміщыня, выкоренія з конечністю довершыня реінвенції, запрезентуваня себе (спільнотового) в змінений стати, зреляціонуваній з новым місцьом, вынайдіня новой формы інвенції, експресии – в языку, наррації, міфі (Dislocation 1998).

⁵ Вшыткы выданы в Сандецкій Офіцині Выдавничій збірки были двязычны, лемківско-польскы, што уможливило важне отворіня на зовішнього, польского чытателя.

⁶ В вінеті Лемківской Сторінкы в «Нашым Слові» (прасовым органі – тыжденику УСКТ) была графіка з горами в фоні і з пастушком в лемківским народным облечыню, якій пасе уці.

роком, коли в моменті зареєстрування Стоваришыня Лемків наступила формальна інституціоналізація лемківського соспільного жытя, язык был обнятый системовыма діянями, маючыма на цілі його споможыня і розвита. Його вчыня і активізуваня в соспільным жытю было єдным з основных статutowых цілів СЛ. Од 30.06.1989 р. выдаваный єст регулярный лемківскоязычный періодык, пресовый орган Стоваришыня Лемків «Бєсїда» – початково кварталник, з часом двомісячник. Єст він єдным з головных джерел стандаризації і нормы писаного лемківського языка. Тота норма выпрацовувана была процесуальні. Одкликувала ся она до правопису передвоенных выдань – газеты «Лемко» (1911-1914) і (1934-1939) до «Букваря» Ваня Гунянки, «Нашой Книжки» (1945), «Карпаторусских Календарів Лемко-Союза», врешті до лемківскоязычных текстів на «Лемківській Сторінці». Од 1992 р. зачали систематычні печатати ся підручныкы до вчыня лемківського языка (найперше сондажовы, пак офіційні затверджены през Міністерство Народовой Едукации в Польщы). Од 1991 р. зачало ся бо вчыня в школах лемківського языка як меншынового. Найбарже значучым для стандаризації лемківського языка было выданя в 2000 р. *Граматыкы Лемківского Языка* (Fontański, Chomiak 2000). Пак в 2004 явил ся *Словник* (Horoszczak 2004). Треба зазначыти, же вшыткы тоты важны крокы в просторі розвита і скодифікуваня лемківського літературного языка вели ся предо вшыткым в кругу активности Стоваришыня Лемків, а по 2001 (головні што до підручныків) тіж з ініціатывы Фундації «Рутеніка». Важна в процесі кодифікаційным была тіж участ языкознавців і осіб творчо хоснуючых лемківській язык: писателів, журналістів, учытели в штырьох Світовых Конгресах Русиньского Языка (1992, 1999, 2007, 2015). Лемківській, прийнятый як єден зо скодифікуваных варіантів русиньского языка, підлігат рефлексії і загальным предположыням в рамках конгресовых постанов (Магочій 2018).

Мож достеречы явну паралелю медже розвительом языка, літературы і інчых форм культурового жытя Лемків а перемінами в їх соспільным жытю. Початкова, іщы предінституційна форма культуровых явиск была міцно здетермінувана ідеовым чынником, стремліньом до заїстніня, до узнання незалежной лемківской достоменности. По 1989 р. зачали ся барже системовы, зорганізуваны культуровы, писменнычы, языковы діяня. Коли адже до 1989 р. характер культурного жытя вызначал Ансамбль Пісні і Танця «Лемковина» і Лемківскы Ватры, а література

і писаний язык зводили ся до поедных поетыцкых збірок і «Голосу Ватры», то по 1989 р. так культурны, як і літературны і языковы акції і артефакты зачали нарастати, были послідовні продолжаны, розвиваны, систематычні організуваны. Каждая з рееструющих ся організацій мала/ма свої періодычны події, музычны ансамблі, часто періодычны або монографічны публікації, творила/творит внутрішню выспецифіковану структуру.

Стоваришыня Лемків організує Лемківску Ватру на Чужыні, Стрічы з Лемківском Культуром в Гожові, Стрічы Трьох Поколінь в Пшемкові, Хвилі з Лемківском Культуром в Лісьцу, Медженародне Біенале Русиньской/ Лемківской Культуры в Креници, Лемківску Творчу Осін (од IV едициі). През початковы рокы діял при Стоваришыню Театр Стоваришыня Лемків. Пак пошыренный склад Театру ангажувал ся в накручыннх фабулярных фільмів *Акція «Вісла»*, част I і II. При Стоваришыню діє молодіжний Ансамбль «Ластівочка» з дітячом групом «Ластівчата»; од недавна діє тіж фольклорный ансамбль «Розтока». Стоваришыня ангажує ся в розвиваннх і інспіруваннх лемківской/ лемківскоязычной літературы. Лемківска Творча Осін то стріча посвячена літературі. Выдавництва СЛ: періодычны – двомісячник «Бесіда» і річник «Лемківській Річник» (початково «Лемківській Календар»), і монографічны, книжковы, то в великій части красна або документальна література. Серед ней антологія повиселенчой лемківской літературы, збірки поезії, прозы, драмы окремых авторів, монографії сел, спомины, тлумачыннх літературных творів на лемківській язык.

Стоваришыня «Руска Бурса» в Горлицях в одзысканым символічным будинку бурсы веде активні діючий лемківській осередок культуры з добрі розвиваючом ся бібліотеком, архівом цінных документів, музейном ізбом памяти Івана Русенка. Осередок веде ріжннх варштаты, курсы, конкурсы, перегляды (нп. колядничы). Організує выклады, показы фільмів, розпочатя і закінчыннх шкільного рока для діти, які ся вчат лемківского языка. При Бурсі діє Ансамбль «Терочка» з молодіжном і дітячом групом, діє тіж театральна група «Терка». Бурса выдає науковий періодык «Річник Руской Бурсы», книжкову серию «Бібліотека Лемківской Клясики» і збірки верши, монографії сел, байкы, а тіж музычны платні в рамах «Бібліотеки Руской Бурсы». Споминане Радийо Руской Бурсы з інтэрнетовым порталём інформацийным (през деякій час з інтэрнетовым пресовым тыжденником) веде шыроку інформацийну, пропагандову,

культурну, в тым літературну і языкову активніст з загальнорусиньським обсягом.

Ансамбль Пісні і Танця «Кычера» створил Центр Лемківской Культуры, в яком згромаджено богату бібліотеку, архів, уряджено етнографічну ізбу. Ансамбль організує што рока Медженародный Фольклористычний Фестиваль «Світ під Кычером». «Кычера» збогачат тіж лемківске писменництво публикациями споминів, етнографічных монографій, байок, поконференційных выдань, брошур.

Лемківській Музей в Зындранові організує шторічне свято «Од Русаль до Яна», тіж артистычны пленеры, выставки. Він тіж заініціювал Лемківску Творчу Осін (переказану пак Стоваришыню Лемків). В роках 1999-2004 выдавал кварталник «Загорода», од 2016 р. выдає річник «Музейна Загорода». Выдал тіж пару книжок і брошур: спомини, байки, етнографічны ескізы.

Стоваришыня Любителів Лемківской Культуры «Lemko Tower» організує шторічну Ватру в Лугах. В отриманій на свою сідибу давній вежы тиску творит осередок пропагуваня лемківской культуры і штукуы. При стоваришыню діє фольковый ансамбль «Лемко Товер». Занимат ся оно тіж выдаваньом споминових материялів, нерегулярні выдає писмо «Сыпанец». Барз інтересуючом ініціатывом ест выдавана при Стоваришыню серия «Ґодем»: тлумачены на лемківській язык найбарже знаны творы світової літературы для діти і дорослых. «Lemko Tower» підняло тіж, покля што барз скромны, пробы нагрываня радийовых і телевізійных програмів.

Вымінены культуровы і видавничы ініціатывы найбарже активных під тым оглядом організацій не сут полным оглядом чысленных, загальні беручы, акцій лемківского середовиска. Мож достеречы значуче нарастаня чысла ріжных культурных діянь по 2005 р., коли в звязку з Уставом формальні узнаючом Лемків за етнічну меншыну, каждый зо зарееструваных підметів може старати ся о фінансуваня зголошеного проекту. В звязку з політыком Польской Державы в однесію до меншын, окрем позитывных, безсперечно хосенных для лемківской культуры і соспільности явиск, нарастат тіж вельо негатывных, будучых сигналом занепаду і девальюації лемківских ядровых вартости. Были они по части вказаны при омавляню діяльности організацій, повіме о них іщы в підсумуваню. Вартат гев еднак підкрислити, же найлегше достеречы і усвідомити собі стан культуровой деструкції на основі статистык

што до лемківського языка. Коли бо подля даных з повселюдных списів населіня в 2002 р. лемківскій язык як хоснуваний в родині задеклярувало 5 627 польских громадян, то значыт праві вшыткы, што задеклярували лемківску народовіст (5 863) (Wyniki 2002), то в списі в 2011 р. видно уж гідну диспрпорцію медже деклярациями лемківской народовости – 10 500, а лемківского языка – 6 279 (Gudaszewski 2015). Значыт, же близко 1/3 свідомых Лемків не хоснуе уж лемківского языка як рідного.

3. Наука, едукация

Коли стисле повязаня розвита языка, культуры, писменництва з кондичиом і статутом даной меншыны ест шыроко і явні соспільні усвідамляне, то нее уж такой непосредности в лучыню науки і едукації з простором меншынового добростану. Видно то не лем в загальній свідомости, але тіж в записах *Уставы* і в урядовій політыці в однесію до меншын. Што правда, в 3 розділі *Уставы*, Освіта і культура, введено Артикул 17:

17 Арт.

Введіня в жытя права приналежных до меншын осіб до вчыня меншынового языка, а тіж права тых осіб до вчыня історії і культуры меншын проходит згідно з принципами і в формі окрисленыма в уставі з дня 7 вересня 1991 р. про освітовий систем (Дз.У. з 2004 р. Ч. 256, поз. 2572, Ч. 273, поз. 2703 і Ч. 281, поз. 2781) (Устава 2005).

Еднак генеральні бесідуячы, в *Уставі* ест велика діра, яка чынит неможливым системове і послідовне розвиваня меншыновой освіти, прото, же не забезпечено уставово, а тым самым і реальні едукаційной основы, яком ест приготовляваня в системі высшой освіти учители меншыновых языків. Консеквенціі того сут величезны. Не забезпечаючы формуваня дидактычной кадры, зводит ся меншынове школьництво до непрофесийных діянь, якы сут в просторі доброй волі і патріотычного заангажуваня учители інчых предметів, якы знають меншыновыи язык (часом лем в бесідуваній версії) і маюот даяку уяву, як того языка вчыти. Тота уставова діра не ест припадкова, бере ся она радше з факту, што меншыны сут асоціюваны з народном культуром, яка розвиват ся

спонтанні. Прото меншынова едукация повинна односити ся до простых локальных справ, вчыня співанок, танців, народных вершыків. До такого вчыня неє потрібне спеціальне мериторичне і методичне проготовліня. Тым більше неужавны і узнаваны за непотрібны сут дослідничы інституты ци університетскы осередкы/ единиці, якы занимали бы ся комплексовым досліджаньом меншыновой проблематыкы. Прото так едукацийны, як і науковы аспірації меншын сут в головній мірі лишены ім самым, без спеціального спомаганя зо стороны державы і державных інституцій.

В лемківскым середовиску справы едукації, в якісій мірі тіж науки, узнаваны были за пріоритетовы. Актуальні, з огляду на штотраз слабшый межпоколіньовый переказ языка і традицій в родинах, заходит тым більша конечніст вчыня іх в школі і ведіня досліджынь над іх станом і методами сохраниня і ревіталізації.

При Стоваришыню Лемків од самого початку діяла (в зміненым значыню діє до днес) Комісія Народового Просвічыня/ Освітова Комісія. Ёй цілю было дбання о обнятя системовым вчыньом лемківского языка як найшыршого кругу лемківскых учеників. В шкільным році 1991/1992 в Основній Школі в Устю Горлицкым (Рускым) по 52 роках неприсутности в школах, лемківскій язык вернул до учеників як предмет вчыня. О рік, уж на основі ресортового розпоряджыня (Rozporządzenie 1992), лемківского зачато вчыти в школах в Креници і Розділю. Што рока побільшало ся чысло таких шкіл, найперше в Горах, а пак і на Чужыні. Днес рахує ся, же лемківскій язык як надобовязковый предмет – рідный язык для лемківской етнічної меншыны – вчений ест на вшыткых ступенях доматурального шкільництва, од предшколя до середньої школы. В шкільным році 2018/2019 подля офіційных даных (Języki) лемківского языка вчыло ся 306 діти в 28 школах і предшколях. Вчыт го 22 учытели (Малецка-Новак 2019). Од 2013 р. каждый рік еден або двох учеників приступує до матуры з лемківского языка. До 2019 р. здало таку матуру девятеро учеників.

Освітова Комісія при СЛ задбала тіж о выдання підручників до вчыня лемківского языка. Найперше были то сондажовы выдання, а пак, по активным влучыню ся Фондації «Рутеніка» в спомаганя освітовых діянь, уж підручничы затверджены през Міністерство Народовой Едукації (Duć-Fajfer 2006, 64-65). Днес еднак тоты підручничы сут уж неактуальны. Змінила ся бо едукацийна програмова основа і треба до ней

достосувати тіж підручники. Окрем того, не сут уж они доступны для новых учители і учеників. В 2018 р. выдано *Робочый зошит до лемківського языка з цвічынями до Букваря*, якій треба бы перевыдати подля новых едукаційных принципів. Неє еднак державной інституції, яка бы дбала о того тыпу потреби етнічных меншын, а лемківське середовиско неє в силі само, без наукового споможыня, двигати обовязків, за якіма стояти повинна добрі приготовлена кадра спеціялістів. Так адже, мож схарактеризувати ситуацію в едукаційній обшыри як патову. Хоц Польска Держава в 2003 р. підписала, а в 2009 р. ратифікувала *Європску карту региональных або меншыновых языків*, то генеральні не вывязує ся з вельох піднятых в ей рамках обовязків (Wicherkiwicz, *Opinia*). Найбільше недостатків єст як раз в просторі вчыня і дбаня о присутніст меншыновых языків в приватній і публичній сфері.

В звязку зо старанями Стоваришыня Лемків, попертыма заступцьом ведучого Соймовой Комісії Народовых і Етнічных Меншын, в 2001 р. в Кракові на Педагогічным Університеті (товды в Высшій Педагогічній Школі) основано першу в історії філологію, яка едукувала студентів в обсягу лемківського языка, літературы, культуры, історії (Ватраль 2011). Было то великым еманципацийным осягніньом лемківського середовиска, взором для інчых меншын. Завдякы тій філології возникла не лем можніст фахового, професийного вывчыня учители лемківського языка, але тіж генеральні лемківской інтелігенції, маючой сутьовы знаня о рідній історії, літературі, языковій системі. Абсольвенты сут приготовлены до активного компетентного діяня во вшыткых сферах хоснуваня лемківського языка в публичным просторі: едукаційній, медияльній, культутній, урядовій, науковій. На жаль, тота філологія не містила ся в правным і ментальным порядку теперішнього польского соспільства. Не міряно ей меншыновым параметром, прото вписувано в схему вымогів (предо вшыткым чысловых) вызначеных на основі домінуючых структур. Старанями ініціаторкы і головной ведучой той філології, будучой єдночасно репрезентантком Лемків во Спільній Комісії Уряду і Національных і Етнічных Меншын, од 2007 р. філологія остала обнята дофінансуваньом з пулі меншыновых дотаций. Єднак такой выхід не розвязал проблему, был лем заступчым, а не системовым діяньом. През пару років активні діяла робоча група до справ етнофілології при СКУіНіЕМ, яка старала ся довести до вписаня обовязку приготовления учители меншыновых языків і меншыновой інтелігенції в задачи

Міністерства Науки і Высшого Шкільництва. Ёй стараня еднак не прынеслі ефекту. Тым спосабом лемківска філологія фунгувала в штотраз скромнійшым вымірі, аж в 2017 р. остала заперта.

Філологія ест симптоматычным прыміром той стратегіі діяня в однесію до меншын в Польшы по 2005 р., яку назвала ём «униковым патэрналізмам» (Duc-Fajfer 2015). Зводжыня меншыновых соспільности і іх культур до барвной егзотыкы, фольклорызму і сценічнаго іх вказуваня елімінуе поза фактычне спомаганя развітя меншын сутьовы обшыри іх достоменности і самосвідомости – едукацыю і науку. Прихыльна меншынам політыка по 1989 р. дозволила Лемкам осягнути гідні – што ём прібувала вказати – еднак з часом прихыльнасти бракло і штотраз барже вядимы стают ся механізмы ограничаючы стремліня лемківскай інтэлігенцыі до інстытуцыйнаго забезпечыня і професіяналізацыі асновных обшыри ріднаго сімвалічнаго універсум. Вказуе ся, же в тых прасторах, де в домінуючых культурах запряжаны сут цілы «арміі і флоты» спецыялістів, меншыны не маюць практычні ніякаго споможыня. Тым більше доцініти треба велічезну детэрмінацыю, з яком лемківскы еліты стремляюць до прыдбаня для свайой соспільности тых інстытуцый, які забезпечат незалежну самосвідоміст і культуровы статус.

Сама адже філологія была праз 16 років такою інстытуцыяю. Базувала она на спецыялістах-лемкознавцах, які попры прыготовлюваню до заангажуваной працы студэнтаў, развівалі тіж лемкознавчы досліджыня і ўгрунтавалі в прасторі навуковых спецыяльнасти лемкознавство як разпознавальну діліну досліджынь. Першы раз в історыі явілі ся навуковці – Лемкі, які свайю навукову карэру в цілости посвятылі развіваню той спецыяльнасти, твораючы свайю досліднічу школу, выховуючы учыніків, вядучы навуковы праекты. То з іх ініцыятывы вознікла філологія, пры якой развінуло ся лемкознавство. По заперцю студыі остал еднак іх шістнадцятъорічний эффект – в асобах абсольтэнтаў і в навуковых осягнінях. На днес мож повісти, же в навуковым дыскурсі на стала ест уж прысутне і добры схарактарызуване паняття лемківскай літэратуры, же опрацувана ест *Граматыка лемківскаго языка*, же довершат ся велікій ревіталізацыйный праект в формі *Контэкстуальнаго словніка лемківскаго языка*, же выдаваны ест в більшосты лемківскаязычны навуковы часопыс, же в кінцёвым етапі прыготовліня ест лемківскаязычны дыктарат. Осередок лемкознавчых досліджынь улокуваны ест атуальны на Ягайлоньскым Універсітэці в Кракові, але шырока спілпрацуе він

з інчыми науковыми осередками займаючыма ся ревіталізаціём заго-роженных языків і культур, головні на Варшавскым і Познаньскым Уні-верситеті. Во спілпраці з тыма осередками приготовлюваный ест проект спільных студий посвяченых ревіталізаціі меншыновых языків і куль-тур, в тым лемківскога языка.

Краківскій лемкознавчый дослїдничый осередок стисло тіж спілпра-цувал/ спілпрацуе з лемківскыма організаціями, головні тыма, які за пріоритетовыи в своїм діяню маюч лемківскій язык і едукацію – Сто-варишыньом Лемків, Товаришыньом «Руска Бурса», Товаришыньом Лемківскога Молодежы «Чуга», Фундаціём «Рутеніка» і тіж, шырше, з лемківскым середовиском. Так адже во спілпраці з тыма організаці-ями в 2003 р. організувал він методичну конференцію для учытели лем-ківскога языка, в 2006 р. наукову конференцію «Достоменностьовы диле-мы Лемків – історичный, языковый, культуровый, сопільный аспект», в 2007 р. III Междженародный Конгрес Русиньскога Языка. В 2013 р. заі-ніціювал наукову опрацувану серію, удоступняючу сучасному чытате-льови тексты клясичной лемківскога літературы в оригіналі і в сучасным лемківскым языку. По запертю філологіі ей абсолюенты і спілпраців-ники ведут дальшы проекты наставлены на охорону і ревіталізацію лемківскога языка, сплїдуючы з лемківскым середовиском. З того кругу выводит ся гідна част редакторів і спілпрацівників Радия Руской Бурсы Лем.фм, яке на штоден, системово дбат о утриманя языковей нормы бе-сїдуваного і писаного лемківскога языка. В тым кругу опрацовуваны сут матуральны аркушы з лемківскога языка. Одтале выводят ся експерты, які сут компетентны оціняти і вести языковы коректы, тлумачыня, приготовлювати диягнозы, опрацованя, тексты з ріжных сфер фунгува-ня лемківскога языка. Вкінці то на базі того спеціалістычного средо-виска ведены сут великы крайовы і междженародны дослїдничы проекты, маючы за ціль ревіталізацію лемківскога языка і культуры: «Загыба-ючы языки. Комплексовы моделі дослїджынь і ревіталізаціі»⁷ (Olko, Wicherkiewicz, Borges 2016); «Engaged humanities in Europe: Capacity building for participatory research in linguistic-cultural heritage» (Engaged); «Language as a cure: linguistic vitality as a tool for psychological well-being, health and economic sustainability»⁸. Выключні ревіталізаціі лемківскога

⁷ <http://www.revitalization.al.uw.edu.pl/eng/Lemko> Доступ: 23.10.2019.

⁸ <http://www.encounters.al.uw.edu.pl/eng/News/language-as-a-cure---new-project-financed-by>.
Доступ: 23.10.2019.

языка і культури посвячений ест фіналізуемый ся проект «Охорона і ревіталізація лемківського языка і культуры: реконструкція рідной лексики і музыки». Його ефектом ест не лем *Контекстуальный словник лемківського языка* і дві платні з награнями реконструуючыма традиційну лемківску музыку, але тіж формуюча ся протягом шестьорічної терпеливой працы ревіталізаційного ансамблю зложеного з молодой лемківской інтелігенції, языкова свідоміст. Уформування такой свідомости і вказаня можливости творіня ревіталізаційных стратегій ест головном цілю веденых проектів.

Єднак середовиско, о яком бесіда, ограничат ся до дост невеликой группы осіб, яки розуміют, же рідный язык, культура, література, істория, то простір знань, яки треба придбати через вчыня, розвиваня, студіюваня, як кажды інчы компетенції. Бесідуючы о змінах по 1989 р. ясно треба зазначыти, што не сут то зміны еднокерунковы, іх позитивный, розвитьовый напрям переходит тіж заламаня а і одверніня керунку. Ситуация меншын в Польщы ест скомплікувана. Єдна з барже вникливых польских дослідниц постзалежностных дискурсів, Ганна Госк, ест авторком понятя «сколонізуваный колонізатор» (Gosk 2010), яке барз трафні характеризуе реляцію Польщы в однесію до меншын і пояснят велику амбівалентніст польской меншыновой політыкы. Заохочаня меншын (хоц бы преференціями в фінансуваню) до зведіня своей окрежности до сценічного фольклору ест найбарже безпечном формом годжыня долговіковых ксенофобій з вымогами, яки наказуе демократия в однесію до меншын. Коли меншынова політыка державы зводит ся практычні до скромного фінансуваня выбранных подля урядничого коду проектів або тых діянь, яки уставово остали вызначены до фінансуваня (нп. вчыня языка в школах) без мінімального хоц бы оціняня през експертів/ рецензентів ролі даного проекту в сохранію і розвитку культуры/ достоменности даной меншыны, не може то не мати негативных ефектів. В постколоніальным дискурсі хоснуе ся понятя «самоколонізації», тзн. інтерналізуваня вшитых поменшаючых, понижаючых, деградуючых стереотыпів і уяв гегемона як власного автопортрету. Тото явиско барз добрі видно не лем серед мало активных, легко піддаючых ся асиміляції і масовій культурі Лемків. Барже і з векшыма негативныма консеквенціями ест оно присутне серед гідной части лемківских діячи. Зачынаючы од основы, значыт од языка, треба сконстатувати, же лем в двох-трёх орґанізаціях лемківскій язык ест языком внутріорґанізаційной і зовнішньої кореспонденції.

Мало того, навет теперішні представники Лемків во СКУїНіЕМ кореспонденцію з організаціями, які репрезентуют, ведут в польським языку. Родит ся звіданя, хто буде дбал о сохраниня і розвита лемківського языка, як аж і тоты, котры згодили ся репрезентувати лемківску етнічну меншину в уряді, не узнают за потрібне писати в тым языку⁹. Коли пред 1989 р. не было можливости вчыти ся лемківського языка, гідна част осіб вчыла ся го самодільні, чытаючы, глядаючы орфографічної і граматычной нормы в тяжко доступных лемківскоязычных текстах. Актуальні, коли ест можніст вчыня, ест *Граматыка*, підручники, интернетовый курс лемківського языка, організуваный был бесплатный курс лемківського языка для dorosлых, ест вельо лемківскоязычных текстів, вкінци, през 16 років фунгувала лемківска філологія, неє мотывації, жебы ся лемківського вчыти. Ту треба спомнути о другым таким, міцно забундзленим бундзи – яскравым прояві самоколонізації. Коли бо лемківска філологія находила ся в міцно кризовій ситуації, стараня о ей утриманя проявляли лем парократ выміняны уж організації, які знають, же хороніня языка то хороніня цілого лемківського універсум. Натоміст тоты (а ест іх чыслово штораз більше), які занимают ся сценічныма, материяльныма ци релігійныма артефактами лемківської культуры, не были заінтересованы розвиваньом ся філології, аж і явні ци неявні проти ній выступували. Як тлумачыти такы поставы? Треба в першым ряді вказати, же серед тых, які не проявляли прихыльности до філології, были такы, які сами вчат лемківського языка – без труда студиюваня нележкой філології, бо таку можніст, вчыня без кваліфікацій, дає міністерство. Абсольвенты філології явили ся в тым припадку як конкуренция і явне заперечыня домінуючо-підрядному думаню, же лемківського языка і культуры не треба ся вчыти, старчыт іх вынести з хыжы. Врешті філологія в тым контексті постеріганя была як інтруз, якій заберат грошы потрібны на фестивалі, ватры, ансамблі і інчы масовы предприятия. В ефекті днес вполни вернула патова ситуація в лемківській едукації, коли для утриманя дажкой формы вчыня лемківського языка в школах, представник Освітової

⁹ Варгат привести за інтервю проведеным з начальным редактором Радия ЛЕМ.фм, Богданом Гамбальом, його одповід дану Міністрови Внутрішніх Справ і Адміністрації на звіданя што то значыт быти днес лемківським інтелігентом. Одповід звучала: старчыт знати писати і чытати по лемківскы. Міністер одповіл смутно, же то барз мало (Plaskota 2019). Застанавляюче ест, ци смуток міністра выникал зо свідомости, же такой стан в гідній мірі залежыт од него самого.

Комісії Стоваришыня Лемків выдає засвідчяня о знаємости лемківського языка особам, якы выкажут ся знаємістю кірилиці і годны сут записати лемківскы слова в зближений до нормы спосіб. Засвідчяня выдаваны сут з надійом, же дана особа буде розвивала свої компетенції для добра самых діти, якы хочут ся языка вчыти.

Спомнены лемківскы середовиска не заінтересуваны філологіюм, противны тіж были покликанню Лемківського Інституту, якій бы вюл професійны досліджыня і ревіталізаційны проекты культуровы. Годили ся на покликаня Інституту, якій патронувал бы сценічным і масовым діяням.

Завершаючы

По 1989 р. зашли сутьовы зміны в жыттю Русинів, в тым Лемків. Лемкы як першы спосеред вшыткых Русинів зачали переображати своє соспільне жытя в напрямі явной публичной присутности, домаганя ся підметового місця серед інчых меншын в Польщы. Скорыстали з можливости інституціоналізації, покликуючы ріжны організації, з едукацийных можливости, вводячы лемківскій язык до шкіл, а навет на університет, розвинули діяльніст публикаційну, медияльну, наукову. Єднак політыка етнічна Польщы обтяжена колоніяльнымы стереотыпами, барз ограничат еманципацийны і достоменностьовы стремліня Лемків. Стратегічне ограничыня меншыновых справ до признаваня грошовых дотаций на выбраны проекты без мобілізуваня і мериторичной помочы в сохранию достоменности і основ культуровой самобытности, довело до вельох кризовых явиск в лемківскым середовиску. Смотрачы з перспектывы 30 років треба видіти великы поступы, неуявны і не будучы навет в мріях в часі, коли Лемкы остали цілком выелімінуваны з етнічної мапы Польщы. З другой страны глобалізаційны культуровы явиска і неконсеквентна етнічна політыка Польщы вплиют барз нехосенні на напрям культурово-етычных перемін в лемківскым середовиску. Темпо культуровой асиміляції, переміна лемківського етосу, підхід до рідной культуры як до атракційного сценічного товару, конкуренційніст о хосен, якій мож осягнути з такого практикуваня лемківскости, підважаня авторитетів і сутьовых лемківскых вартости, то лем декотры з тых нехосенных явиск, будучых великым загрожыньом для будучости культуры, языка, достоменности Лемків. Проти ним стоїт невелика, але добрі

приготовлена, активна і заангажувана група лемківських еліт, будуча уж ефектом можливости, яка отворили ся по 1989 р. пред Лемками (м.ін. тіж можніст свобідных контактів і спілпраца з Русинами з інчых держав; можніст партиципуваня в науковій рефлексії диягнозуючій упозиціонуваня меншын і способы протидіяня ефектам підрядности; шыршы горизонты смотріня на лемківску меншыну). Противажня ся тых тенденций не ест особливістю лем лемківского середовиска. Сут то загальніприявны процеси, вынікаючы предо вшыткым з демократызації соспільного жытя. Лем інча ест іх вага в народах, яка маюч інституційні забезпечены тверды основы культуровой самобытности, такы як язык, едукация, центра культуры, театры, університеты. В праві до демокрації не містит ся там право до усталеня през каждого принципів орфографії і языковых норм, называня довільного (нп. взятого з інчой культуры) культурового продукту приналежnym до народовой культуры. Культуровы творы сут рецензуваны, мериторичні оціняны през спеціалістів, підлігают фаховій критыці. Не вшытко зводит ся до грантовой, пунктовоу, чысловой системы. До заниманя ся культуром, едукаціём, науком треба мати одповідні кваліфікації і фаховіст.

Же тоты принципы можут діяти/ обовязувати тіж в однесіню до меншын, видно на близкых лемківскому примірах. Вказати мож тото на приміри етнічної політыкы Словації ци Сербії. Гын русиньскы меншыны маюч свої інституції, своїх компетентных представників в уряді ци парламента, свою самоурядовіст. Усталены през фахівців нормы сут респектуваны і гарантуваны офіційныма інституціями. Уряд дотримуе уставовых записів, меншына неє постерігана як конечне зло/ проблем. Приміром може быти недавна присутніст пані Президент Словації серед русиньской меншыны, што в польскых реаліях ест нияк неужавне.

Прото перспектыва тридцетлітя перемін в соспільній ситуації Лемків в Польщы рысуе ся амбівалентні і динамічні, до чого старала єм ся горі однести.

Бібліографія

- Ватраль, Марта. 2011. «Плакаючы русиньско-лемківській язык». *Річник Руской Бурсы*, ч. 7: 21-25.
- «Документы: Писма в справі одданя маєтку Руской Бурсы в Горлицях з років 1991-1996». 2005. *Річник Руской Бурсы*, ч. 1: 37-69.

- «Документи: Писма в справі оддання маєтку Руской Бурсы в Горлицях з років 2000-2002». 2006. *Річник Руской Бурсы*, ч. 2: 17-48.
- «Документи: Писма в справі оддання маєтку Руской Бурсы в Горлицях з років 2003-2005». 2007. *Річник Руской Бурсы*, ч. 3: 31-56.
- «Документи: Писма в справі оддання маєтку Руской Бурсы в Горлицях з років 2006-2007». 2008. *Річник Руской Бурсы*, ч. 4: 21-56.
- «Документи: Писма в справі оддання маєтку Руской Бурсы в Горлицях з років 2008-2009». 2009. *Річник Руской Бурсы*, ч. 5: 27-61.
- «Документи: Писма в справі репрезентації лемківської етнічної меншыны во Спільній Комісії Уряду і Національних і Етнічних Меншын»; Zięba, Andrzej A. «Tożsamość Łemków w aspekcie historycznym»; Pęksa, Władysław. «Opinia prawna»; Michna, Ewa. «Analiza socjologiczna kwestii reprezentacji łemkowskiej mniejszości etnicznej w Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych». 2010. *Річник Руской Бурсы*, ч. 6: 29-73.
- «Документи: Пробы покликуня лемківських етнічних соспільных організацій в Польщі в роках 1956-1989». 2013. *Річник Руской Бурсы*, ч. 9: 30-64.
- Дучь-Файфер, Олена. 2002. «Повыселенча лемківска література як етос тырваня». В: *Ци то лем туга, ци надія. Антологія повыселенчой лемківської літературы*. Ред. і вибір Олена Дучь-Файфер, 11-25. Лігниця: Стоваришыня Лемків.
- [Дучь-Файфер, Олена], ред. 2008. *Руска Бурса 100 років, Ruska Bursa 1908-2008*. Горлиці: Стоваришыня «Руска Бурса».
- Дучь-Файфер, Олена. 2017. «„А Вісла дале плыне” Петра Мурянки: автобіографія як реінвенційний міф». *Річник Руской Бурсы*, ч. 13: 149-167.
- Косовскій, Севериян, опрац. 2019. *XXX Років Стоваришыня Лемків / 30 lat Stowarzyszenia Łemków*. Доступ: 19.10.2019. <http://www.stowarzyszenielemkow.pl/web/pl/30-lat-stowarzyszenia-lemkow/>
- Магочій, Павел Роберт. 2018. «Кодифікаційний процес русинського языка: Досягнута і новы задачи». В: *20 років високошкольської русиністики на Словакії*. Ред. Кветослава Копорова, 43-66. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові.
- Малецка-Новак, Наталія. 2019. *Лемківскій язык в році 2019/2020*. Доступ: 19.10.2019 <http://www.lem.fm/lemkivskij-yazyk-v-roczni-2019-2020/?fbclid=IwAR01Xm9m5-pD6yP1451JajZnaA4m6-nONzeP9e9LcySVFr-T0FD6b6VU9mhg>
- Статут ОЛ*. 2017. Доступ: 19.10.2019. <http://www.lemkounion.pl/statut.html>
- Устава з дня 6 січня 2005 р. про національні і етнічні меншыны і про регіональний язык*. Доступ: 20.10.2019. [file:///C:/Users/UW/Downloads/lemkowski%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/UW/Downloads/lemkowski%20(1).pdf)
- Charakterystyka mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*. Доступ: 22.10.2019. <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480, Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>
- «Dislocation». 1998. В: Ashcroft, Bill; Griffiths, Gareth; Tiffin, Hellen. *Key Concepts in Post-Colonial Studies*, 73-75. New York: Routledge.
- Duć, Helena. 1985. *W modlitewnym bluźnierstwie*. Nowy Sącz: Sądecka Oficyna Wydawnicza.

- Duć-Fajfer, Helena. 2006. «Szkolnictwo na Łemkowszczyźnie». *Річник Рускої Бурсы*, ч. 2: 51-67.
- Duć-Fajfer, Helena. 2012. «„(...)odnaleźć ludzi/ i zapytać ich/ to wasza mowa?». Językowe istnienie poprzez tekst». B: *Pomiędzy bukwą a literą. Współczesna literatura mniejszości białoruskiej, ukraińskiej i łemkowskiej w Polsce*, 213-264. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Duć-Fajfer, Helena. 2015. «Paternalizm unikowy, czyli jak radzić sobie z ustawowymi zobowiązaniami». B: *Między łękiem a nadzieją. Dziesięć lat funkcjonowania ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (2005-2015)*. Red. Anita Adamczyk, Andrzej Sakson, Cezary Trosiak, 71-81. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Duć-Fajfer, Helena. 2016a. «„A Wisła dalej płynie” Petra Murianki : autobiografia jako mit reinwencyjny». B: *Autobiografie (po)graniczne*. Red. Inga Iwasiów, Tatiana Czerska, 15-29. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych «Universitas».
- Duć-Fajfer, Helena. 2016b. «Literatura a proces rozwoju i rewitalizacji tożsamości językowej na przykładzie literatury łemkowskiej». B: *Integral strategies for language revitalization*. Red. Justyna Olko, Tomasz Wicherkiewicz, Robert Borges, 175-200. Warszawa: Artes Liberales.
- Engaged humanities in Europe: Capacity building ...* – CORDIS. Dostęp: 22.10.2019. <https://cordis.europa.eu/project/rcn>
- Fontański, Henryk, Chomiak, Mirosława. 2000. *Gramatyka języka łemkowskiego/Грама-тыкы Лемківського Языка*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk.
- Gosk, Hanna. 2010. *Opowieści «skolonizowanego/kolonizatora»*. W *kręgu studiów post-zależnościowych nad literaturą polską XX i XXI wieku*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych «Universitas».
- Graban, Władysław. 1984. *Twarz pośród cieni*. Nowy Sącz: Sądecka Oficyna Wydawnicza.
- Gudaszewski, Grzegorz, oprac. 2015. *Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski. Narodowy Spis Powszechny Ludności i mieszkań 2011*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. Dostęp: 19.10.2019. https://stat.gov.pl/files/gfx/portal/informacyjny/pl/defaultaktualnosci/5670/22/1/1/struktura_narodowo-etniczna.pdf
- Horoszczak, Jarosław. 2004. *Словник лемківско-польскій/ польско-лемківскій*. Warszawa: Rutenika.
- Języki obce i języki mniejszości narodowych*. Dostęp: 25.10.2019. <https://cie.men.gov.pl/sio-strona-glowna/dane-statystyczne/jezyki-obce-dane-statystyczne/>
- Kiedy skończył się komunizm? Historyczny spór*. 2013 (Puls Trójki 4.06.2013). Dostęp: 19.10.2019. <https://www.polskieradio.pl/9/301/Artykul/859157,Kiedy-skonczyl-sie-komunizm-Historyczny-spor>
- Kłóskowska, Antonina. 1996. *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Łodziński, Sławomir. 1998. «Przekroczyć własny cień. Prawne, instytucjonalne oraz społeczne aspekty polityki państwa polskiego wobec mniejszości narodowych w latach 1989-1997». B: *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po 1989 roku*. Red. Bogusława

- Berdychowska, 11-82. Warszawa: Centrum Stosunków Międzynarodowych Instytutu Spraw Publicznych.
- Michna, Ewa. 2013. «Łemkowskie organizacje społeczne – współczesna działalność na rzecz podtrzymania i rozwoju kultury». W: *Łemkowie*. Red. Beata Machul-Telus, 197-223. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Murianka, Petro. 1983. *Suchy badyl*. Nowy Sącz: Sądecka Oficyna Wydawnicza.
- Olko, Justyna, Wicherkiewicz Tomasz, Borges Robert, red. 2016. *Integral Strategies for Language Revitalization*. Warszawa: Faculty of «Artes Liberales», University of Warsaw.
- Plaskota, Tomasz, *Nie chcemy być medium specjalnej troski – rozmowa z Bogdanem Gambalem, redaktorem naczelnym Łemkowskiego Radia Lem.Fm*. Доступ: 24.10.2019. <https://sdp.pl/nie-chcemy-byc-medium-specjalnej-troski-rozmowa-z-bogdanem-gambalem-redaktorem-naczelnym-lemkowskiego-radia-lem-fm/>
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 marca 1992 w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego poczucie tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych*. (Dz.U. nr 34, poz. 150). Доступ: 21.10.2019. <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19920340150>
- Siatkowski, Zbigniew. 1994. «Współczesna poezja Łemków. Formowanie się pokolenia literackiego». *Загорода*, ч. 2-3: 48-54.
- Statut SL*. Доступ: 19.10.2019. <http://www.stowarzyszenielemkow.pl/web/pl/stowarzyszenie-lemkow/statut-sl/>
- Stefanowski, Paweł. 1985. *Ikona. Łemkowski pejzaż/ Ikona. Лемківський Край*. Nowy Sącz: Sądecka Oficyna Wydawnicza.
- Trochanowska, Stefania. 1984. *Potem, teraz, przedtem*. Nowy Sącz: Sądecka Oficyna Wydawnicza.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*. Доступ: 19.10.2019. <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20050170141>
- Wicherkiewicz, Tomasz. *Opinia nt. Raportu Komitetu Ekspertów Rady Europy ds. Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych z początkowego cyklu monitorowania realizacji postanowień Karty w Polsce oraz zaleceń Komitetu Ekspertów w sprawie stosowania Karty przez Polskę z 7 grudnia 2011 r.* Доступ: 22.10.2019 http://kaszebsko.com/uploads/Raport_Karty_PODSUMOWANIE_TWicherkiewicz.pdf
- Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 w zakresie deklarowanej narodowości oraz języka używanego w domu*. Доступ: 19.10.2019. <https://stat.gov.pl/spisy-powszechny-narodowy-spis-powszechny-2002>
- <http://www.encounters.al.uw.edu.pl/eng/News/language-as-a-cure---new-project-financed-by>. Доступ: 23.10.2019.
- <http://www.revitalization.al.uw.edu.pl/eng/Lemko> Доступ: 23.10.2019.